

BROEKER BIJDRAGEN

UITGAVE VAN DE VERENIGING "OUD BROEK IN WATERLAND"

Verschijnt 2 tot 4 maal per jaar
Wordt aan de leden gratis toegezonden

Nr. 17 (december 1978)

Gehele of gedeeltelijke overname van
de inhoud slechts na goedkeuring.
Copyright. Redactie-adres :
De Erven 26, Broek in Waterland

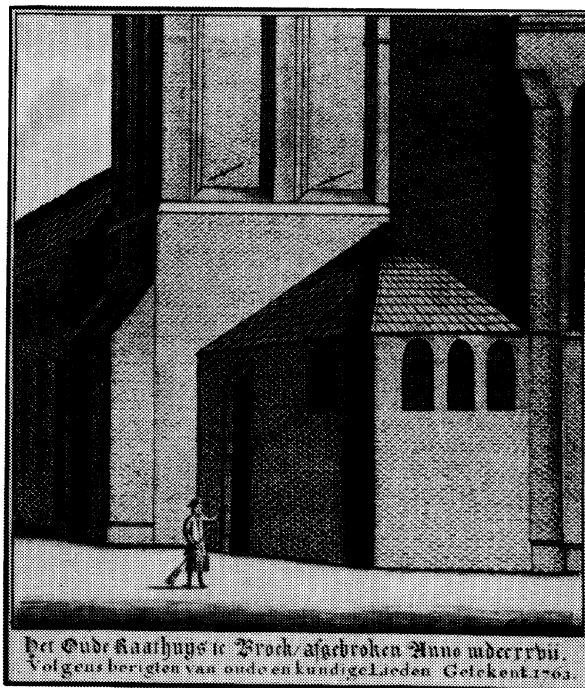
HET OUDE RAADHUIS

Het oudst bekende raadhuis was een kapelachtig gebouwtje, dat stond in de zuidwesthoek tussen de toren en de kerk, dus aan de zijde van de kerkebrug over het Dee. Oorspronkelijk moet het gebouwd zijn als R.K. doopkapel, waar de kinderen - buiten de eigenlijke kerkruimte - het doopsel ontvingen. Toen namelijk het gebouwtje in het jaar 1727 werd afgebroken, werd in de grond nog het voetstuk aangetroffen waarop de doopvont had gestaan. 1)

Waarschijnlijk werd bij de wederopbouw van de zuidbeuk van de kerk ook dit gebouwtje hersteld en kon de bovenverdieping (weer?) in gebruik worden genomen als raad- en rechthuis, Cornelis Schoon heeft in 1763 een reconstructietekening (collectie Thiebout) van dit raadhuisje gemaakt (zie afbeelding). Hij heeft zich daar bij volgens zijn eigen zeggen gebaseerd op mededelingen van oude mensen, en hij beschrijft het gebouwtje als volgt; 'het zelve was een klein gebouw, met

twee verdiepingen, hebbende de bovenste drie smalle vensteren naar het Zuiden en een naar het Westen; van binnen was het omtrent zo ruim als de toren, of, volgens berigten van oude mensen, weijnig min of meer dan tien voeten (3 M) in 't vierkant. Men ging in het zelve door een deur, staande in de zuidwesthoek van de kerk, zo dat men in het zelve niet konde komen, of men moeste de kerk door passeeren; in de zuidwesthoek was de trap, langs welke men na de bovenste verdieping opklom, welke het eigentlijke Raathuijs was;

de onderste verdieping, die gelijk de bovenste omtrent 8 voeten hoog was, diende voor de oppasser van de kerk en de gravenmaker tot berging van eenige kerk gereetschappen'. 2)

In het jaar 1635, toen men toe was aan het herstel van de noordbeuk, was er blijkbaar ook behoefte aan een nieuwe, grotere ruimte voor schout, schepenen en burgemeesteren. In de vroedschapsvergadering op 19 juni van dat jaar werd tenminste besloten 'dat men het school sal vernieuwen en ook een nieuw raathuijs daar boven op sal timmeren'. Het nieuwe gebouw zou aan de andere zijde van de toren komen, dus op de plaats van het gebouw, waarin thans de kosterij is gevestigd. De kosten zouden over drie jaren worden verdeeld. 3)

Schoon heeft in 1759 op grond van de redactie van het genoemde besluit (vernieuwen van de school, en een nieuw raadhuis) al het vermoeden uitgesproken dat op de plaats waar het nieuwe gebouw in 1635 verrees, reeds een bouwwerk had gestaan, dat als school in gebruik was. Bij het funderingsonderzoek in 1975 van de westelijke kerkmuur werd een funderingsrest aangetroffen die wellicht afkomstig is van een ouder bouwwerk ter plaatse. Of dit het oudste schooltje was (ook een voormalig kapel?) of het raadhuis van 1635 kan met de beschikbare gegevens niet worden vastgesteld. Mogelijk zal de op handen zijnde kerkrestauratie hier over nader nieuws brengen.

Raadhuis en school waren al in een half jaar gereed; in november 1635 besloot de vroedschap de kosten te financieren met een extra belasting. 3)

Schoon weet verder te melden dat op de begane grond school werd gehouden; de verdieping diende tot raad- en rechthuis. In de voorgevel bevond zich een hardsteen met het jaartal 1635; waarschijnlijk was die later aangebracht, want in 1656 vermelden de notulen van een vroedschapsvergadering 'indien men buijten Dorpskosten van eenige liefhebbers een opgeveltje aan 't Raadhuijs konde krijgen, dat Burge-meesteren konne laten maken'. In hetzelfde jaar gingen er stemmen op om de school 4 of 6 voet hoger te maken, blijkbaar omdat de atmosfeer er te wensen overliet! Ook vonden we inzake dit oude raadhuis nog dat in 1667 in de vroedschap werd voorgesteld (en toegestaan) dat schepenen en burgemeesteren 'sulle 4 stoelen koopen om op 't raathuijs te gebruiken en dat alle jare tot datter genoeg sijn'. Ten slotte nog een incident: in de zomer van 1711 werden de vergaderingen bedorven door een grote stank. Wat bleek? Tussen muur en schot vond men 88 vleermuizen 'waar van 86 sijn gedoot dog 2 ontvlogen sijn'. 3)

De volgende fase van het raadhuis begint in het jaar 1721. Na een 86-jarig gebruik was het oude gebouw bouwvallig geworden, en men besloot tot afbraak en tot opbouw van een heel nieuw raadhuis op dezelfde plaats.

Van de kosten van deze nieuwbouw is een gedetailleerde staat bewaard gebleven. 4) De werkzaamheden hadden plaats van begin juni 1721 tot eind april 1722; de totale kosten bedroegen 5.924 gulden en 5 stuiver. Het metselwerk werd uitgevoerd door Pieter Noort (wonende in het huis, thans Leeteinde 4-6); Otto van Hoevel was de timmerman, Willem Molendijk de loodgieter, Hendrik van der Steur de steenhouwer en Jan Duijts was de schilder en glazenmaker. Tijdens het werk werd het bier geleverd door Claas Pietersz., Claas Schouten en Claas van Sanen, en toen alles klaar

was maakten Aaltje Jacobs en Trijntje Claas in één dag het hele gebouw schoon. Uit de staat blijkt o.a. ook dat er 44 masten in de grond werden geheid, in totaal 36.300 stenen (rode en blauwe moppen) werden verwerkt en 517 pond lood werd gebruikt.

Over het exterieur en interieur van dit gebouw kunnen we niet beter doen dan Cornelis Schoon aan het woord te laten. 2) 'Dit nieuwe of tegenwoordige Raathuijs dan, staat als gesept is, ten westen de kerk en ten noorden de toren, met de zijde na het Ee, en met de voorgevel naar het noorden; het is in den jaare 1721 van de gront af nieuw gebouwd, heeft de lengte van $40\frac{1}{2}$ a 41 voeten, en de breete van 18 voeten buijten werks; het is van gebakken steen zeer net opgemetselt; van vooren ziet men twee boven en twee onder kozijns, welke laatsten eens zo lang zijn als de eerste, om reden: dat de onderste verdieping veel hooger is dan de bovenste, tusschen dese twee onder kozijns heeft men de deur, door welke men in het school gaat, en voor deselve, twee blaauwe drempels; tusschen de twee boven kozijns staat een Benthemer steen, op welke in een ovaal, staat uijtgehouwen: Herbout Anno 1721; boven dese steen ziet men nog een andere, van deselve soort, en daar op een swemmende zwaan, die door een zon bescheenen word, dat het wapen van Waterland zal willen verbeelden; en boven deselve in 't kuijfje deser steen, twee koorenschooven over malkander, dat de graan-handel van Broek zal aanduijden; voorts zijn de zijden van de bovengevel, met krullen van hardsteen versiert, en de frontespis met diergelijk lofwerk gedekt. Aan de westzijde heeft men vijf boven en vier onder kozijns, als in de voorgevel, onder alle welke kozijns, witte marmore plinten leggen; in plaase van het vijfde onder kozijn, is de deur van het Raathuijs, en wanneer men die is ingegaan, klimt men met een wenteltrap op het Raathuijs, het welke buijten een kleijne voorplaats, maar één vertrek of groote kamer heeft. Een weijnig binnen deselve, is het hekje, de bank of de balij genaamt, voor welke de eijsschers en gedaagdens voor den Geregte verschijnen, en de advocaten of procureurs pleijten, (dat weijnig voorvalt,) Des Dingsdags van 14 tot 14 dagen, smorgens ten 10 uren, is het te Broek ordinare Regtdag. Dese Raathuijs-kamer inkomende, heeft men aan de regterhand een vaste kas, ten dienste van Burgermeesteren en Scheepenen, die ider haare bijzondere binnen kasjes hebben, waar in eenige dorpspapieren enz. bewaart worden. Onlangs is er ook ter linkerhand een diergelijke kas gemaakt, ter berging van alsulke actens en instrumenten, die voor Secretarissen gepasseert zijn, welke niet gebragt worden in de publique registers, en waar van zij protocol houden; (welke instrumenten, voorheenen in 's dorps Secretarij bewaard wierden.) tot welke kas Burgermeesteren en den Secretaris te samen, den toegang hebben. De schoorsteen is aan het noordeijnde of tegen de voorgevel aan, dog desselfs pijp steekt omtrent in 't midden tegen de kap uijt. De tafel waar aan de Scheepenen zitten, is met een groen kleet overdekt, en staat gemeenelijk aan de westzijde bij de glasen, niet wijt van de balij; dog wanneer des Dorps Vroedschap vergadert is, staat deese

tafel in de noordoosthoek, zittende Burgermeesteren als dan, aan eene zijde van deselve, exempt den President, die aan het eijnde in een armstoel zit. Verders staan op het Raathuijs 24 stoelen met leder bekleet, waar onder een leuningstoel, ten eijnde zo even gemelt; aan de balken ziet men het dorpsvaandel, eenige kluijster-boeijen, 't ijser om te brandmerken enz. Boven dese Raathuijs-kamer is een solder, op welke turf en hout legt, en eenige gereetschappen enz. bewaard worden. Ik hebbe reets gesegt; dat in de onderste verdieping van dit gebouw het dorps-school is, het zelve is een seer lugtig en ruijm vertrek, als zijnde veel hooger van zoldering dan de bovenste verdieping of het Raathuijs.'

Tegenover de ingang van het raadhuis bevindt zich sinds het jaar 1661 de gerechtsplaats met geselpaal. 5) De schriftelijke bekendmakingen worden gehangen in de 'kouw', een met draadwerk afgesloten kast, die rechts van het zuider kerkportaal aan de kerkmuur is bevestigd.

In het gemeente-archief bevindt zich van de school een plattegrond, die een goed beeld geeft van de inrichting. Er stonden 21 banken, in 4 rijen, iedere bank voor 3 leerlingen. Bij de ingang deur (in de noordgevel) zat de hoogste klasse van 15 leerlingen; op de tweede rij zaten de kinderen uit de 'hoogste en middel afdeling van de middelste klasse' (ook 15). Ten slotte op de laatste twee rijen 9 leerlingen uit de laagste afdeling van de middelste klasse, alsmede 24 kinderen die de laagste klasse (weer in drie afdelingen) uitmaakten. 6)

Het duurt dan tot het jaar 1764 voor we weer iets over het raadhuis horen. In dat jaar komt men tot de ontdekking dat het dak nodig vernieuwd moet worden.

Op 29 maart 1800 komt de voorzitter in de vergadering van de Municipaliteit (gemeentebestuur) met de mededeling dat hij met de timmerman en de metselaar 'inspectie had genomen' en dat het gebouw zo slecht bleek te zijn, dat het eigenlijk afgebroken moest worden en geheel nieuw zou moeten worden opgebouwd. Dat zou echter een bedrag vergen dat ver uitging boven de mogelijkheden, en daarom werd maar besloten tot een middenweg: men zou de kap laten zakken tot op de verdieping, zodat alleen de school overbleef. En men zou zo lang vergaderen in het Dorpshuis - de woning van de schoolmeester, thans Kerkplein 6 - tot betere tijden het zouden toelaten een ander 'Huijs der Gemeente' te stichten. 7)

Het werk werd uitgevoerd conform het besluit, en toen alles klaar was, meldde in april de voorzitter trots dat de afbraak, na aftrek van alle onkosten, nog 236 gulden en 14 stuivers had opgebracht. De notulen vermelden echter niet of onder deze onkosten ook het arbeidsloon en de materiaalkosten van de nieuwbouw waren begrepen! Wat het droevige resultaat was, is te zien op de afgebeelde 18de eeuwse tekening (Coll.Thiebout) van de oude en de nieuwe noordgevel. 8)

Inmiddels vergaderde het gemeentebestuur in het Dorpshuis, maar men kwam al gauw tot de ontdekking dat dit 'daar toe in het geheel niet geschikt is, en nog veel minder tot het houden van een vergadering van afrekening van Waterland, 't houden

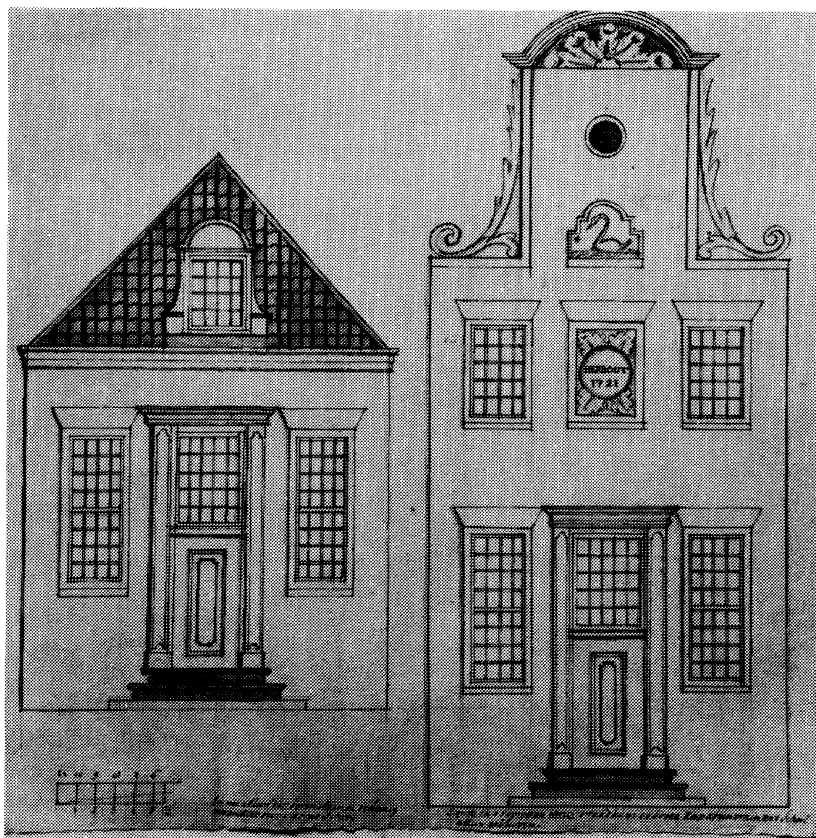
van een Vierschaar, of dergelijke vergaderinge'. En er werd voorgesteld 'of men niet wederom op 't Dorp School een verdieping zal laten opzetten, tot ons Dorps Raadhuis, zoo of dergelijk als het voorige Raadhuis is geweest, met een weinig verandering daar in, en om de Dorpskas, met het opbouwen daar van niet te beswaaren, de daar toe benodigde Penningen te versoeken als een Liefde gift van eenige onser ingezeetenen. Met eenparige stemmen (werd) conform het voorstel geresolveerd, en wel om met den eerste aan 't werk te laten gaan, als mede tot het versoeken, en inzamelen van de daar toe benodigde Penningen'.

Op 20 april 1805 kon de eerste vergadering van het gemeentebestuur plaats vinden 'op 't Nieuw opgebouwde Raadhuijs', allen waren present. 9)

Meester Jan Knap werd opgedragen om tijdens de vergaderingen de school te sluiten en daar niemand toe te laten.

Maar nu zou de situatie in de school weer de aandacht vragen. In de gemeenteraadsvergadering op 27 mei 1825 deelde de schout (burgemeester) mee, dat de Heer Schoolopziener te kennen had gegeven dat het schoollokaal te klein was, en dat daar in voorzien moest worden. De raad was ook deze mening toegedaan en men besloot het huis van Adriaan Munnich, aan de Erven voor f 700.- aan te kopen, te slopen en een nieuw schoollokaal op te bouwen. 10)

Op 17 juli 1826 werd door het zootje van burgemeester Cornelis Koker de eerste steen van de nieuwe school gelegd. De gemeente bleef gehuisvest in het oude raadhuis tot het jaar 1883, toen de nieuwe school aan het Roomeinde in gebruik werd genomen. In dat jaar werd de gemeentesecretarie gevestigd in de oude school

aan de Erven. Maar als iemand op het matje moest komen, bleef het gezegde 'hij moet boven komen'.

En wat was het lot van het oude raadhuis naast de toren? Eerst woonde er juffrouw Arnold, de weduwe van de apotheker, die er uit armoede een drogistwinkeltje dreef. Later werd het gebouw door de kerkvoogdij in gebruik genomen als kosterij.

A.P. Bruigom

Nog eens het huis Ditmarsch

Wij waren verheugd vorig jaar in het septembernummer voor de eerste maal een afbeelding van het beroemde landhuis van Dirk Ditmarsch te kunnen publiceren. Zoals bekend stond dit huis van 1811 tot 1849 op het perceel grond, dat thans in gebruik is als begraafplaats.

Groot was daarom de verrassing toen kortgeleden bleek dat in een vrij onbekend plaatwerk uit het jaar 1812 reeds twee bouwkundige tekeningen van de voorgevel en een zijgevel, alsmede een plan van de voornaamste verdieping van dit gebouw waren opgenomen.

Het boek bevat tekeningen en plattegronden met korte beschrijvingen van 'eenige uitgezochte bijzondere gebouwen, ten dienste van werkbazen, en in het bijzonder, tot voorbeelden voor de jeugd, welke zich op de bouwkunde toelegt'. 11)

Het landhuis van Ditmarsch bevindt zich in dit boek in goed gezelschap: het wordt geflankeerd door het bekende huis Barnaart aan de Nieuwegracht in Haarlem, dat ontworpen werd door de bouwmeester Abraham van der Hart. 12)

Een nauwkeurige vergelijking van de tekeningen der beide huizen geeft ons sterk de indruk dat Van der Hart ook het huis Ditmarsch heeft ontworpen. Zoals bekend was deze architect -Stadsbouwmeester van Amsterdam -ook de ontwerper van het Broeker Diakoniehuis, thans Leeteinde 16.

De tekst bij de genoemde tekeningen en plattegrond luidt:

'Plaat XX.XXI. en XXII. stellen voor een buitenhuis, hetwelk in het begin van den jare 1811 voltooid is, gelegen bij Broek in Waterland, hebbende eene breedte van $67\frac{1}{2}$, bij eene diepte van ongeveer 70 voeten buitens werks.

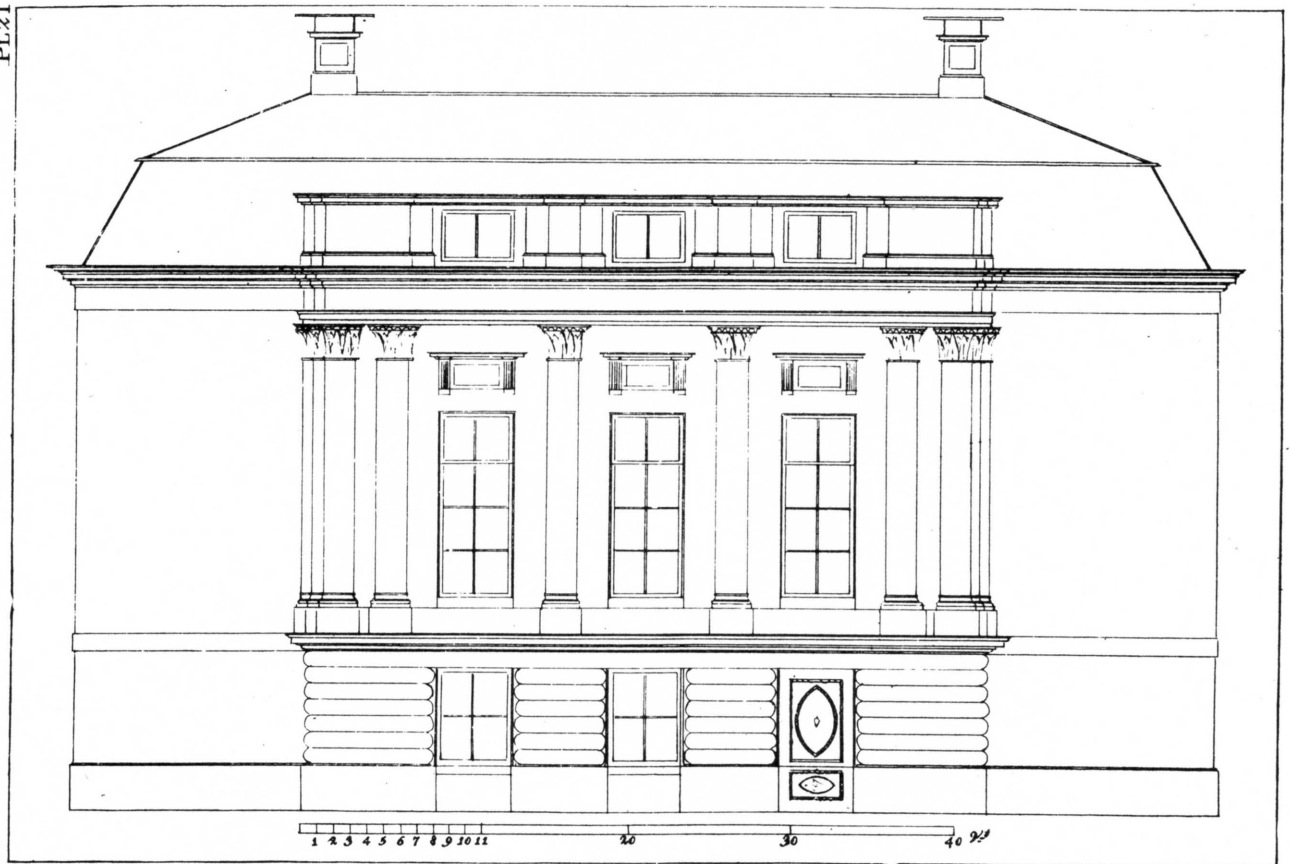
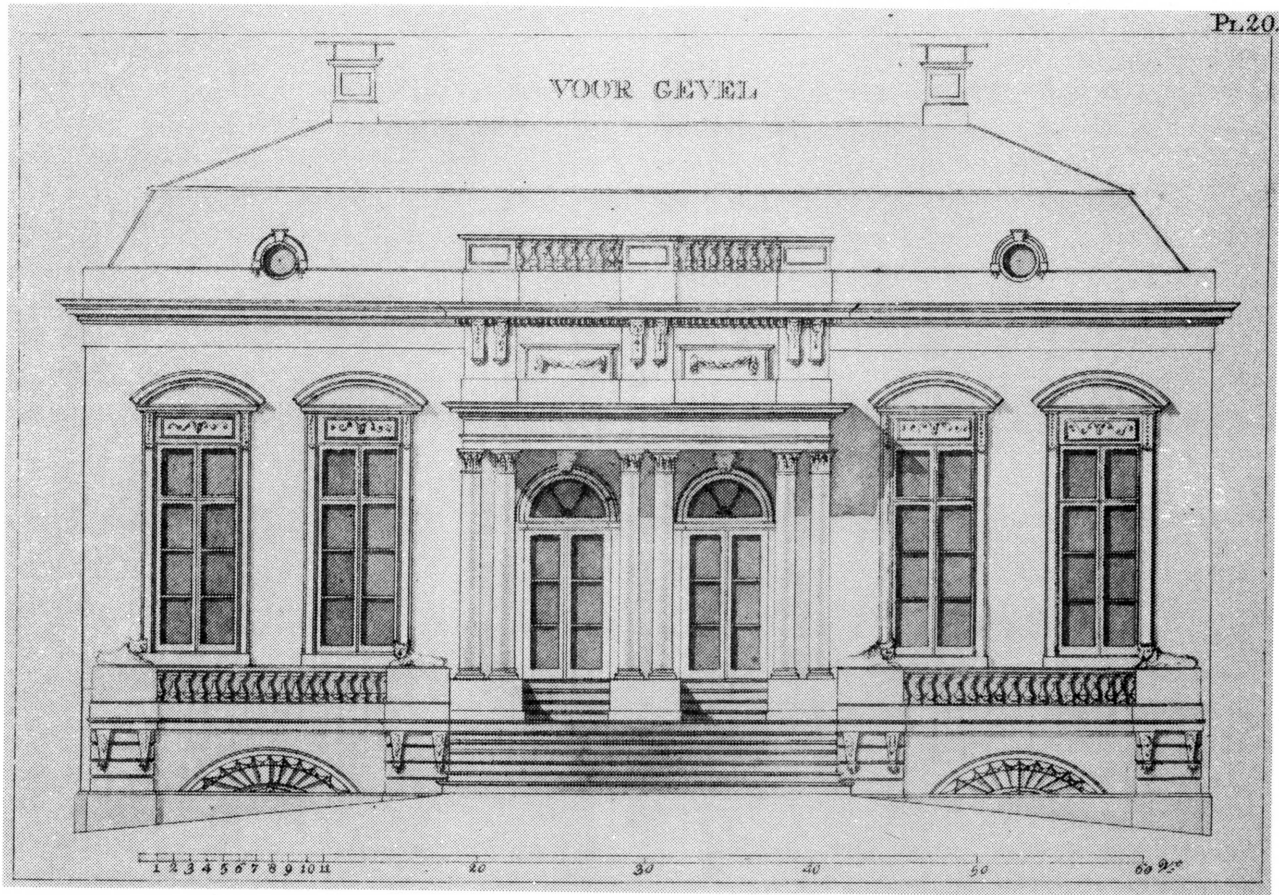
Aanmerking. De grond, Plaat XXII. alleen, kan wel eenigzins verschillen, als hebbende men daarvan geen schets kunnen bekomen.

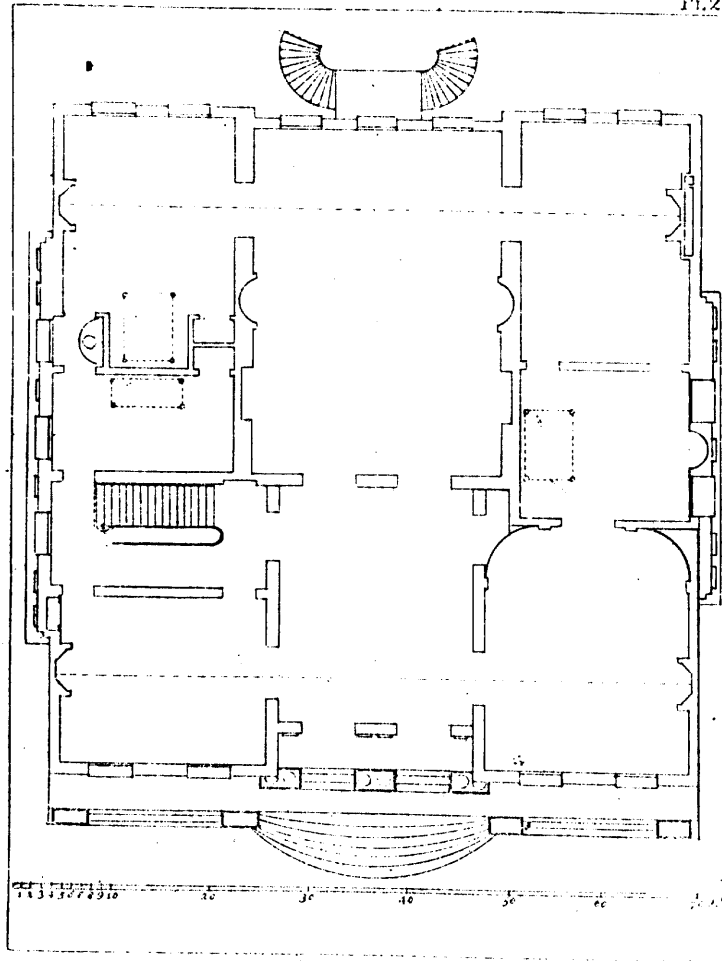
Plaat XX. De voorgevel. Deze gevel is voor het grootste gedeelte van benthemer steen gemaakt, hiervan alleen uitgezonderd het onderste plint en de treede der stoep, welke van hardsteen is.

Plaat XXI. De stand van een der zijgevels, hebbende deze drie kozijnen in de breedte, en de tegenoverstaande twee, zijnde dit het eenige onderscheid hetwelk in de twee gevels te vinden is. Het geheele middelfront van deze gevel is gelijk dat der voorgevel van gehouwen benthemersteen, alleen het onderste plint hiervan uitgezonderd, hetwelk van blauwe hardsteen is.

Plaat XXII. De grond van de voornaamste verdieping verdeeld als volgt: een groot vestibule met acht groote frontkozijnen, tegen over malkanderen in eene regte rigting staande, een groote en een kleine zijkamer, plaats voor de trap, twee logeerkamers, een slaapkamer, een dagelijksche eetkamer, en een groote eetzaal met derzelver nissen, schoorsteenen, kasten enz.'

Reproducties van de drie platen van dit voor Broek zo uitzonderlijke huis laten wij hier volgen.

NOTEN

- 1) Op deze plaats werd in de 19de eeuw weer een gebouwtje neergezet, dat diende om er aangehouden personen tijdelijk in op te bergen.
- 2) Cornelis Schoon. Beschrijving van het Dorp Broek. 1759. Manuscript. (fotocopie in het bezit van de schrijver).
- 3) Aantekeningen uit de Resolutieboeken over de jaren 1623-1789. Gemeente-archief Broek in Waterland (verder G.A.Broek), inv. nr 1/10/3.
- 4) G.A. Broek, inv. nr 6/5/2.
- 5) Zie voor verdere gegevens: A.P.Bruigom. Het Broeker Gerecht in de 17de en 18de eeuw. Broeker Bijdragen, nr 5 (maart 1974), bl. 21-23.
- 6) G.A. Broek, inv. nr 6/5/1.
- 7) Notulen van de Municipaliteit 1799-1803, G.A.Broek, inv. nr 1/7/3.
- 8) Onderschriften: rechts 'zijnde in 't voorjaar 1800 't raadhuijs en boven kap afgenomen en 't School alleen gebleven' Links: 'En nu alleen die bovenstaande zodanig verandert voor 't dorps School'. Maten: 279 x 291 mm.
- 9) Notulen van het Gemeentebestuur 1803-1807. G.A.Broek, inv. nr 1/8/1.
- 10) Notulen van het Gemeentebestuur 1825-1827. G.A.Broek, inv. nr 3 (nieuw archief)
- 11) Gronden en afbeeldingen van eenige gebouwen en derzelver binnenwerken, volgens de nieuwste wijzen geteekend, en in 't koper gebragt, door J.van Straaten; ten dienste van werkbazen, en in het bijzonder, tot voorbeelden voor de jeugd, welke zich op de bouwkunde toelegt. Te Haarlem, voor rekening van J.van Straaten. 1812.
- 12) De auteur Van Straaten duidt hem foutief aan als G.van der Hardt.